

Cem Dizdar

VAR, futbolun cenaze merasimidir!

RÖPORTAJ

TRTakademi: *Taraftar ve holigan kimdir? Karakteristikleri nelerdir? Eğitim düzeyiyle holigan karakteri arasında nasıl bir bağlantı kurulabilir?*

Cem Dizdar: Soru, çeşitli disiplinlerden faydalanmayı zorunlu kılan hayli uzun ve derinlemesine yanıtlara muhtaç. Hâliyle, röportaj gibi sınırlı bir alanda yanıtlar ister istemez karikatürize etmenin ötesini geçemez. Bir deneme yapmak gerekirse...

Taraftar için basit ama analitik bir yanıt vermek mümkün sanırım. Dar anlamıyla, bir tarafı destekleyen, ondan yana olan diye tanımlanıp “yandaş” diye daraltılabilir. Başlığımız futbol olduğu için bu tanım, futbol takımı taraftarı için de geçerli.

Fark edileceği gibi taraftar aynı zamanda bir “cephe adamı”dır. Çünkü bir taraftan yana olmak, bir ya da birden fazla takım/taraf/cephe gerektirir. Doğaldır ki taraftar diğer takımın taraftarının karşıtıdır. “Karşıt” belirlemesini sevimsiz bulanlar için biraz hafifletmek gerekirse diğer cephelere soğuk ya da mesafelidir diyebiliriz! En azından, onlardan değildir. Bu bağlamda taraftarın motivasyonu taraf olduğu takıma bağlılığından beslenir. O kendini, futbol bağlamında tuttuğu takım üzerinden tanımlar, tarif eder.

Beri yandan taraftarlık her ne kadar homojen bir fotoğrafa denk düşüyor gibi görünse de tam tersine heterojen oluşumu imler. Çok kültürlü, değişken imgeli, farklı sınıflı, karma etnisitelidir. Böylesi bir harmoniden besleniyor oluşu nedeniyle aldığı karşıtlık pozisyonu kendi içinde de karşıtlıklar barındırır. Tam da bu nedenle sağlıklıdır ve eleştirel olabildiği oranda bireyi, taraf olunan alanı geliştirme potansiyeli taşır.

‘Holigan’a gelince... Orada durum ciddi anlamda değişiyor. Tanımın vücut bulduğu ülke İngiltere. Polonya’da da fanatik taraftarlar holigan olarak anılır. Kimi kaynaklar etimolojik kökeni bilinmeyen holigan adlandırmasının, 1800’lerin sonuna doğru Londra’da bir polisin öldürülmesinden sorumlu tutulan Patrick Hooligan isimli fanatik taraftardan geldiğini not eder. Tahmin edilebileceği gibi holiganizmin isim babası da İngiliz basını. Günümüzde holigan adlandırması eski günlerdeki kadar kullanımda değildir. Özellikle kara Avrupa’sında “Ultralar” adlandırması holiganın yerini almış durumda. Bu adlandırmalar –ultra, holigan– bizde de zaman zaman kullanılsa da daha güçlü ve bence doğru betimleme, “fanatik”tir. Bu arada bu isimde bir gazetemizin olması hem ülke hem de gazetenin bir yazarı olmam hasebiyle benim için hayli ironik!..

Kuşkusuz fanatik de taraftardır. Ancak o, taraftarın ve hatta takımın bile ötesine geçmiş hatta taşmış durumda. Taraftar ile fanatik arasındaki farkı kavramak için

zihinsel canlandırma yapmak gerekirse iki kaldıraç düşünelim ve bir uçlarında takım olsun. İlk kaldıraçın diğer ucundaki taraftarın amacı, takımı kaldırmaktır. Bir ucunda fanatik taraftarın oturduğu kaldıraçın temel karakteristiği ise takımın fanatiği yükseltmesidir!

Taraftar takımı sever ve bağlıdır lakin kendini ifade etmek için ona muhtaç değildir. Yaşamının başka başat etkinlikleri, kendini ifade etmenin farklı dillerine sahiptir. Fanatik de takımı sever ama onunki muhtaçlıktan beslenir. Onun için asıl olan kendi hırçın gösterisidir. Bu haşın gösteriyi başka türlü hayata geçiremez mi, geçirir elbette. Diyelim ki mahalle çetesine üye olur ya da çete kurar, ancak marjinal kalır. Lakin tuttuğu takım olmadan kendini bu denli güçlü bir toplumsal figür olarak hissedemez, gösteremez. Çünkü fanatik, toplumsal onay almasa bile nereden baksanız meşru bir figürdür. Bu figür ne kadar sevimsiz bulunsun da bu meşruiyet hâli üzerinden kendisini en azından kendisi ve benzerleri için kahramanlaştırır. Her daim takımın önünde görür kendini. Ona göre kendisi yoksa takım iş görmez, oynayamaz duruma gelir. Tam da bu nedenle onun için takımın tarihi, sahadaki skorlar ya da şampiyonluk mücadelesinin çok ötesinde diğer takım taraftarlarıyla tutuştukları kavgalar, deplasman yolculuklarındaki sertlik gösterilerinden ibarettir. Takımın saha içi hikâyesi ise olsa olsa yan motiften öteye geçmez.

Gerekli ya da gereksiz diye düşünmeksizin içten içe “kahraman olma” motivasyonu kurmaya gayret eder kendi hikâyesini. Beri yandan bilmekte ya da sezmedir ki dinlediği, izlediği, kendisini büyüten “kahraman” hikâyeleri öyle kolay olunan cinsten değildir. Fark eder ki kismetine “anti-kahraman” düşmüştür, o da bu role soyunur. Bulunduğu her ortamı eril sertlik gösterileriyle “süslemeye” çalışır.

Taraftar ile fanatik arasındaki en önemli fark ise ikincisinin örgütlü, düzenli oluşudur. Fanatik, bir müfrezinin üyesi ya da şefidir. Taraftarın düzenli hâle gelişi ise tribünde kitleyle, dost sohbetlerinde takımındaşla yaklaşık tezleri savunup tezahürat yapmanın pek de ötesine geçmez... Unutmadan! Takıma destek kampanyalarında alışveriş yapmasını da atlamamak gerek!..

Sorunun ‘eğitim’ ile ilgili bölümüne geçsek... Eğitim düzeyi, dilsel bağlamda değilse bile eyleme geçme konusunda fanatıklığı törpüler. Bireyin içindeki fanatik hisler yazı ya da yüksek perdeden tartışmalar gibi zaman zaman su yüzüne çıksa da sosyal pozisyonu kısa sürede bunları baskılar. Çünkü eğitimle mevki/statü arasındaki doğrusal ilişki, takım taraftarı olan bireyi bu tür örgütlü faaliyetler konusunda dizginler. Bu ‘sert erkek oyunu’na katılma konusunda can atıyor olsa bile gelecek kaygısı o yanını sindirir. Günümüzde fanatiklik duygusu çoğunlukla sosyal medya üzerinden takıma bağlılık fotoğrafları ya da rakipleri aşağılayan paylaşım-

larda bulunmakla tatmin edilir ki bu da sokaktaki şiddet içeren gösterilerin hareketinin düşmesinde hatırı sayılır öneme sahiptir.

Fanatik-holigan, öfke merkezli bir varoluşa denk düştüğünden, daha çok emekçi semtlerde, alt gelir gruplarında ya da yoksul lümpenler arasında zemin bulur. Yine de tribünde ya da stat çevresinde üretim sürecinden bile isteye vazgeçmiş –aile zenginliğinin sefasını süren– türedi varsıl lümpenler de yok değildir.

TRTakademi: *Tribün muhalif midir?*

Cem Dizdar: İlk soruda da yanıtladığım gibi motivasyonunun bir yanı rakip takımın başarısızlığı olan bir varoluş, doğası gereği muhaliftir. Taraftar, taraf olduğu için zaten politik bir kimliğe denk düşer. Bizde “politik” ile “siyasi”, çoğunlukla eş anlamda kullanıldığından, “muhalifet” tanımı da negatif içeriklerle anılır. Oysa yaşamın diyalektik örgüsü, gelişim için muhalifete muhtaçtır. Keza bilim... Gücünü yanlışlanabilir oluşundan alır ve bu da ondaki “muhalif içkinliğin”en güçlü göstergesidir.

Beri yandan futbol, sokaktan beslendiği, anlamını sokakta bulduğu, ele avuca sığmaz, başına buyruk, başıbozuk olduğu için sınırlanmaya, sınırlandırmalara karşıdır. Okullardaki beden eğitimi dersleri örneğin... Uzun bir tartışma ama futbol sanılanın aksine “beden eğitimi”ne karşıdır!..

Sanıyorum soru, “Taraftar siyaseten muhalif midir?”e yanıt arıyor. Bu da konjoktüre bağlıdır. Kimi zaman tribünler bazı ulusal ya da yerel sorunlar karşısında mevcut iktidarla aynı doğrultuda tavır alıyorsa da kimi zaman tam tersi yönde pozisyon alabilir. Bu tavrın belirleyicisi tribün değil, taraftarın çok katmalı kimliğe sahip oluşudur. Şöyle söylenebilir; sokakta oluşan siyasal görüş tribünde sadece kendini ifade eder. Ötesi değil. Yoksa farklı kimliklere sahip, farklı gelir gruplarından gelen binlerce insanın sadece aynı takımı tutuyorlar diye tribünde düşünüp taşınıp ortak tavır göstereceğini iddia etmek fazla zorlama olur. Bu tür yaklaşımlar gösterse gösterse toplumsal dinamikleri sadece görünüşlerle açıklama eğilimindeki düşünsel cıvıllığı gösterir. Ezcümle... “Evet tribün muhaliftir” ancak sorun bizim muhalifeti nasıl gördüğümüz ve ondan ne anladığımızdadır.

TRTakademi: *Özgünlük, yaratıcılık ve yerellik bağlamında merkez ve taşra taraftarları arasındaki farklar nelerdir?*

Cem Dizdar: Bu soru da yanıtlanırken “biz” ve “onlar” (Avrupa) ayrımını zorunlu kılıyor. Bizde futbol zaten garipsenecek ama bir o kadar da özgün bir tarihselliğe sahip. Benim gibi Samsun’da doğup büyümüş, aile kollarının bir yanı Rize diğer yanı Giresun olan birinin Beşiktaş taraftarı olmasının garipliği gibi!..

Oyunun görünen merkezi (Trabzon gibi çok özel bir örneği ihmal ederek söylersek) İstanbul olduğu için tribün şekillenmeleri de bu merkeze ayarlı. Ağırlıklı olarak İstanbul tribünlerinde üretilen şarkılar ve orası kaynaklı ritüellerin üzerinde hafifçe oynanan yerelleştirmelerine şahit oluyoruz. İstanbul dışındaki taraftar tutumunun karakteristiği de “merkeze duyulan öfke” olarak belirginleşiyor. Bu nedenle kimi stadyumlarda fazlasıyla irrasyonel ittifaklar oluşmuş durumda. Bu tribün ittifakını besleyen ise oyunun hâkimi durumundaki “Üç İstanbullu”ya duyulan alerji. İstanbul oligarşisine karşı yürütülen bu muhalif tavır henüz kendi dilini bulmuş değil. Bu nedenle de ne yapsalar farkına varmaksızın oligarşiyi besliyorlar!

Lakin Avrupa’da, örneği İngiltere olsun, durum hayli farklı. Yerindelik en belirleyici öge. Endüstriyel oyunlardaki yarışmaların dengelerinin belirleyicisinin de sermaye kudreti/ dengelerini belirleyen sermaye kudreti olduğunu söylemeye gerek bile yok sanırım...

TRTakademi: *Mahallede küsleri barıştırmak için futbol maçları yaptığımız günleri hatırlayacak olursak birleştirici rolü olan futbol ayrıştırıcı rolü olan bir evirilme sürecini nasıl yaşadı?*

Cem Dizdar: Aslında tüm oyunlar birleştirici, bir araya getirici olduğu kadar aynı zamanda ayrıştırıcıdır da. Ayrıştırıcıdır çünkü rakiptir. Birleştirir çünkü rakip olmadan oynanamaz. Doğrusu, nostalji geçmişi ciddi anlamda zedeliyor. Bugünün acımazlığına duyulan tiksinti, aslında var olmayan “mutlu geçmiş zamanlarda” yaşadığı yanılması yaratıyor insanda. Mahalle kavgaları, yarılan kafalar, patlayan kaşlar, maç sonu yürütülen atışmalar hatta ailelerin işin içine girdiği kavgaya varan uzun soluklu öfkeler unutuluyor. Geçmiş, zihinde mutluluk ütüsüyle kırışksız hâle getiriliyor. Oysa yaşanan hiç de öyle bir zaman değildi. Bugün yaşananların o gün ölçeğindeki yansımalarından ibaret bir geçmişten söz ediyoruz. Maç varsa şehirler arası kavga, mahalle kavgası ya da okul ya da sınıf maçı kavgaları o zaman da vardı. Çünkü bu bir üstünlük sağlama mücadelesi ve hâliyle gerilimli bir süreç. Aslına bakılırsa bugün oynamaktan ziyade izlemeye dayalı bir etkinliğe dönüştüğü için geçmişteki şiddet şimdilerde yerini ağırlıklı olarak dilsel münakaşaya terk etmiş durumda.

Bugün futbol, en azından televizyon seviyesinde oyun olmaktan çıkıp ekonomik bir faaliyete dönüştü. Ve kârlılık temelli tüm ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi futbolda da yatırılan para için güvenlik ve garanti ilk plandadır. O nedenle futbol üzerinden üretilen ‘şiddet masalı’yla geçti onca zaman. Şimdilerde sular durgun ve çoğu insan yüksek sermayeli takımların kendi aralarındaki maçlarına odaklı. Formül şöyle işliyor: izle, yorumla, diğer maça geç!..

Bireyler arası temasın geçmişin aksine dolaylı olduğu zamanlardan geçiyoruz. Oyun da bundan nasibini alıyor kaçınılmaz olarak. Mesafeler açılıyor, insan hem türünden hem doğada var olan diğer canlılardan hatta cansızlardan bile uzağa düşüyor. Yine de umut insanda ve oyunda. Biri, oyun insandan önce de vardı. Hâliyle oyunun öğreticiliği, geliştirici yanı insanı da kurtaracak kadar derin...

TRTakademi: *Spor ve medya üzerine çalışan bazı akademisyenler, spor spikerlerinin maç yayınları esnasında kullandığı bazı kavramlara itiraz ediyorlar. Mesela yaralanma ve sakatlanma arasındaki fark gibi. Siz bu konuda neler söylemek istersiniz? Spor medyası, spor literatürüne ne kadar hâkim?*

Cem Dizdar: Dilin birçok alanda olduğu gibi futbolda da tahrif edildiği çoğumuzun malumu. Gündelik hayatın dili, terminolojiyle jargon arasındaki farkı, terminoloji aleyhine bozuyor. Çoğu insan istediği yerde aklına esen, diline gelen kelimeyi kullanmayı, benzetmeyi yapmayı kendinde hak görür oldu. Bu durumu besleyen yaygın bir önermeleri de var: “Ne yapalım, ben böyle düşünüyorum!” Düşüncenin referansa ya da lojik çıkarımlara gerek duymadığı inancıyla yaygın hâle gelen bu önerme, dilin bozulmasında başat rolde. Bu durumdan medyanın da etkilenmesi kaçınılmaz. Çünkü gerek kâr etme zorunluluğu gerek daralan istihdam gerekse iyiden iyiye gevşeyen iş yeri ya da toplumsal denetim ağları medyada da vurdumduymazlığa yol açıyor. Beri yandan eğitim alanındaki seviye kaybı, sadece medya değil yaşamdaki birçok alanda gözlenen deformasyonun ilk halkası.

Beri yandan medya yakın tarihte huzura çıkan “sosyal medya” ile kurduğu ilişki nedeniyle ciddi anlamda zihinsel buhrana girdi. “Onunla mı hareket edecek yoksa o yokmuş gibi yola devam mı edecek?” ikileminde dengeyi kaybetti. Sosyal medyanın pençesine düşünce de yolunu iyiden iyiye kaybetti. Aslında ilişkiyi tanzim ederken kendini öğüten sürecin yanlış adlanlandırıldığını dahi fark edemedi! Medya doğası gereği zaten “sosyal” değil miydi? Buradaki totolojiyi tespit edemeyince olanlar oldu! Gerek dili gerek onun kullanılması konusundaki usulü diğerinin eline verince kan kaybı başladı. Oysa şu soru bile duruma yaklaşmak için yeterliydi: “Sosyal olmayan medya olur mu ya da asosyal medya mümkün mü?”

Bu sarmal gitgide içinden çıkılmaz hâle geliyor. Kütüphane, kitap, dergi yani denetlenmiş matbuat yerine süratli olma kaygısı ve iddiası nedeniyle denetimsiz “sosyal medya” birincil referans olarak hayatımıza yerleşince medya dilindeki bozulma da kaçınılmaz oluyor...

TRTakademi: *Taraftar ve holigan haber içerikleri hakkında spor medyasının kullandığı dil ve üslup için neler söylemek istersiniz?*

Cem Dizdar: Taraftar aynı zamanda hem oyunun parçası hem de okur/izler kitlesi olduğundan, o kalabalığın gönlünün hoş tutulması gibi bir tercih olduğu açık. Özellikle maç haberlerinin bir yerinde tribün coşkusundan söz etmek işin amentüsü hâline geldi! “Muhteşem coşku”, “muhteşem taraftar” gibi abartılmış klişe övgü içerikleri olmazsa olmazlardan. Bunlar zararsız durumlar.

Ancak transfer dönemlerinde, örneğin havaalanlarında futbolcu karşılama fotoğraflarını içeren haberler... Bu tip haberler ciddi zihinsel bulanıklığa yol açıyor. Evet, o kitlenin havaalanında yeni oyuncuyu karşılması bir haber ve kuşkusuz ki verilmeli. Lakin adı geçen oyuncunun takıma ve futbol ekonomisine maliyetini de vermek gerekiyor ki durum tüm veçheleriyle yerli yerine otursun. Yalnızca taraftarın hoşuna gideceği varsayılan haber içerikleri, okur, izler, dinlerin hadiseyi bütünlüklü olarak kavramasını engelliyor.

Yine alışkanlık ve ezberden kaynaklanan bir diğer sorun, ortalama oyuncuların ısrarla ‘yıldız’ diye yazılıp söylenmesi. Bu da tıpkı para sorunsalında olduğu gibi gerçeğe yaklaşmayı tersine onu tahrif ediyor.

En ciddi sorun ise para ile ilgili haber içeriklerinde. Değil milyon, yüz bin euro lar bile pazara alışverişe giden birinin günlük harcaması rahatlığıyla sunuluyor. Hâl böyle olunca belirli ve çoğunlukla da sınırlı bütçelerle yaşamak zorunda kalan geniş kitlelerin para üzerinden oyun ve hâliyle dünyayla kurdukları ilişki ideolojik probleme dönüşüyor. Haberler, bireyin dünyayı algılama ve o dünyadaki yerini, safını belirleme konusunda kafasını karıştırıyor ve gerçekte ilgilenilmesi, sahip ya da karşı çıkılması gereken şeyler gözden kaçırılıyor.

Devamında ise diyelim başarısızlık durumunda şiddete varan olaylara yol açıyor bu zihnî bulanıklık. İlk olarak çok ve boş yere para kazandığı düşünülen futbolcuya yöneliyor öfke, ardından teknik direktöre! Zincir duruma göre yönetim ve başkanla tamamlanıyor. Bu arada alelacele transfer ya da hoca değişikliği tercihleriyle zarar büyüdükçe büyüyor. Büyüyen zarar gelecekte daha düşük verimdeki transferleri zorunlu kılıyor. Yine başarısızlık algısı ve yine öfke...

Fanatiklerin şiddete varan eylemleri son dönemlerde medyada daha az yer buluyor. Bu konuda haberlerde “kamu yararı ilkesi” devreye sokulmuş durumda ve şiddet içeren gösteri ya da eylemlerin özendiriciliği mümkün merteye engelleniyor. Bu da olumlu gelişmelerden biri.

Yine de diziler, filmler, acıklı ya da dehşet içerikli yaşam öykülerinin tanıklarının katıldığı programlar (reality show), üçüncü sayfa haberleri ya da tele-

vizyon haber kuşaklarının gündelik yaşamdan derlediği irkiltici gerçeklik vd. Bunlar da bireyin durumuna göre dolaylı ya dolaysızca fanatığı besleyen kaynakları oluşturuyor.

TRTakademi: *“Yeni nesil 90 dakika maç izlemeyecek” şeklinde bir yorum var. Dizileri sardırarak izleyen ve dijital mecraları hızlıca tüketen yeni neslin izleyeceği maç yayınlarının sunum şekli nasıl olacak? Spor kanalları bu konuda ne tür önlemler almalı?*

Cem Dizdar: Bu yorumu yapanlar sanıyorum “sosyal medya” teorisyenleri ya da onların dümen suyundaki “eski medyacılar!” Bir kere bu iddia başlı başına problemli. Şöyle ki maç öncelikle izlenen değil, bizatihi oynanan bir etkinliktir. Oyun, arı gibidir. Arı yoksa hayat, oyun yoksa insan yoktur! İzlemek ise oynamak değil, izlemektir. Ya da olsa olsa “dolaylı oynamak” denebilir!

Bu tür iddialarda bulunanlar 90 dakikadan başlanan kısaltmaların kaç dakika ya da saniyeye kadar indirileceğini öngörüyor acaba? Acaba, “izleme etkinliği”nin anlattığı şey, izleyenin değil de izlencenin bir sorunu olmasın? Sorun bireyde değil de içerikte olabilir mi? Yani, baştaki iddiadan devam edersek... 90 dakika süren maçta insanı ilgilendirecek şeyler mi azalıyor yoksa insan oyuna, hâliyle yaşama ilgisini mi yitiriyor? Elbette bu soru beraberinde, “insan eylemediği, eyleyemeyeceği herhangi bir şeye ısrarla ve sürekli olarak ilgi duyar mı?” sorusunu da getiriyor. Benim “curling”e duymadığım ilgi misali!

Buradaki süreyle ilgili bulanıklığı şöyle aşabiliriz kanımca. Bir şarkı için çekilen ve çok izlenen bir video –ki klip adı veriliyor– kaç saat ya da günde tamamlanıyor? İzleniyeni ilgilendirmiyor sanılan bu soru, çözmeyi dert edinenler için sorunun çözümlüne de kaynaklık ediyor.

Gerçek zamanlı kısa videolar da yok değil elbette. Ancak onların tüketilme süreleri belli olduğu gibi yeniden ve çeşitlenerek üretilmeleri de ancak tesadüflere bağlı. Bu nedenle çalışma merkezli bir hayatı gözden düşürmemek için esastır.

Unutmayalım, süratli ve yoğun tüketim alışkanlığı, büyük krizlerin habercisidir. Bu ekonomik sahada böyleyse kültür alanında da böyle... Evet, üretim zor ve meşakkatli bir süreç. Ancak tadından yenmez, insana iyi gelen, ona var olduğunu hatta iyi ki var olduğunu hissettiren bir süreç. O nedenle insanı edilgen kılmayı öneren, onu sadece izler, bakar kılan önermelere bu kadar kolay gönül indirmemek hatta gönül koymak gerek.

Konuya bir de şuradan yaklaşalım.. Geçmişte seyyahlar ulaştıkları yerlerde epey kalır, gözlemlerini detaylandırır. Bugün o metinleri okuduğumuzda geçmişte

yolculuğa çıkmış hissi uyanmasının nedeni, seyyahın kalemi olduğu kadar “zaman”la ilişki kurma biçimi de... Şimdilerde turizm için varılan yerlere dair üstün-körü kaleme alınmış onca yazının temel nedeni “zaman” kullanımını küçümseyen, sürati “zaman”a yeğleyen kalem erbabının çokluğundan. “Zaman” kullanımına dair incelikli şair Gülten Akın’ın incelikli şiirinde söylendiği gibi:

Ah, kimselerin vakti yok
Durup ince şeyleri anlamaya

Zamanı kullanmayı yeniden öğrenecek insan, öyle ya da böyle. Tadına varacak yaşadıklarının, artık ne kadarına ömrü yeterse. Başka türlü yanı başkasının hayatından bir kaç dakikalık kesitler izleyerek geçmez bu ömür!

Spor kanallarının yapacakları da bu minvalde olmalı. Görüntüyü sevdirmekten daha çok, oyunu sevdirecek, ona yöneltecek görüntüleri çoğaltmak... İnsan aceleliğinin içindeki gülmeceyle, insan yeteneğinin gelişimi arasındaki özendirici bağa yönelmek. Elbette gelişmiş, özel sporcuların becerileri de buna dâhil... Leo Messi, Cristiano Ronaldo, Muhammed Salah vd. Onlar bize ne yaptıklarını göstermiyorlar sadece, neler yapılabileceğinin ilhamını da veriyorlar. Oyunda aslanan yapmak değil, yapmaya çalışmaksa medyanın da –sosyal ya da konvansiyonel– bir süre sonra aslolana, insana döneceğinden şüphe duyamayız.

TRTakademi: *Spor programlarında bir pozisyon 4-5 kez izlenerek hakem ve pozisyon yorumu yapılıyor. Oysa hakem pozisyonu bir kez görerek karar veriyor. Spor programlarının ve yorumcuların kullandığı bu metodun sorunlu olduğunu düşünüyor musunuz?*

Cem Dizdar: İşte “bizim büyük çaresizliğimiz”le ilgili soruya geldik! Konuya iki cepheden yaklaşabiliriz. İlkinde, yani sükûnetle yaklaşımda, ortada büyük bir sorun olmadığı görülür. Bahse konu olan bir iletişim aracı olduğu kadar bir yanıyla kendi içeriğini sağlayan bir gösteri makinasıdır da! Televizyonu bir “eğitim aracı” olarak algılayan bakış, orada olan bitene gereğinden fazla anlam yüklüyor. Yani salim düşünebilenler için televizyonda varılan hükümlerin bağlayıcı yanı yok. Orada yapılan görüntü üzerinden “varsayımda bulunmak.” Ancak öyle bir algı var ki sanki yaşam orada kurulup oradan bozuluyor! Oysa altı üstü bir televizyon programı ve orada kimin, ne yapıp ne söylediği, yapılan işi o kadar da ilgilendirmiyor. Orada yapılan işin bizatihi yeniden üretimine değil olsa olsa dolaylı üretimine etki ediyor. Öyle ya, kimin kimle ne tür hesabı olduğunu bilemediğimiz bir ortamı neden referans kabul edelim ki?

Diğer cephe kamuoyu etkisi. Ki burası tehlikeli bulunuyor. Öncelikle, bu olumsuz etki nedeniyle futbolla ilgilenen geniş kitle, oyunu sadece sonuca indirgeme gibi

bir yanılığa düşüyor, düşürülüyor. Hâl böyle olunca, “hâkim” ile “hakem” arasındaki fark ortadan kalkıyor ve futbol sahasında yaşananlar, insan beden ve bilgisinin görkemli gösterisinin ötesine geçip bir tür mahkeme salonuna dönüşüyor. Oyunun değerleri haklı-haksız, doğru-yanlış dilemmalarına kurban gidiyor. Durum Mathias Roux’un “Sokrates Yeşil Sahalarda” kitabında dediği gibi, “Kamera görüntüleri Alplerin (Biz kendimize İstanbul Boğazı olarak uyarlayalım) ötesinde ve berisinde fikir ayrılıklarına neden oluyor.”

Bilinmesi gerekir ki her görüntü ve kayıt eksiktir. Bu noktada görüntü gerçeğin birebir kendisini ele vermez, veremez. Önemlidir... “Kamera yer değiştirme hızını en iyi şekilde değerlendirebilmemizi sağlasa da perspektifi ortadan kaldırır ve bu yüzden olayın kahramanları arasındaki gerçek mesafeyi anlamamızı engeller. Başka bir deyişle, olayı saf hâliyle gerçekte olduğu gibi sunarak bizi aydınlatacak olan mükemmel görüntü fikri şimdilik bir hayalden ibaret ve teknoloji ölü açılara bir çözüm getiremediği sürece de bu fikre bel bağlamamak lazım” (Sokrates Yeşil Sahalarda).

Bu tip tartışmaları içeren programlar oyuna müdahil olmak, ona katkı sunmaktan çok, programcıya şöhret, itibar sağlamanın ötesine geçemez. Acıklı ve olumsuz bir örnek olarak ise, dönemin yayıncısının kanalında benzer içerikteki programa konuk olan zamanın en önemli hakemlerinden Markus Merk’in bir süre sonra ülkedeki problemleri dile adapte edilmiş olması gösterilebilir! Merk için sonrası malum!

Oyunun ve yaşamın algılanmasında önemli tahribata neden olan bu uygulamanın zihin dışına atılması, en azından bizim ülkede, yakın gelecekte mümkün görünmüyor. Çünkü oyunun icrasını yönetenlerle bu yöntemi kullananlar arasında yüksek kan bağı var. Mevcut gidişat gösteriyor ki kısa erimde bu bağı koparacak bir iradenin tesisi mümkün değil. Bu bağlamda, yürürlükte olan bu yanlışlar bütününün ipliğini pazara çıkarmaya çalışmak birincil görev gibi duruyor. Onların istedikleri tartışmaya girmeden kullandıkları ve kendilerinden gayri kimsenin işine yaramayan yöntemlerinin hem epistemolojik hem etik çaresizliğini her düzlemde dile getirmek asıl iş.

Anlatacağımız ise gayet basit. Şu soruların peşine düşsek bile yeter: “Bu tartışma çocukların futbola ilgi duymalarını engeller. Öyle ya, hakemlerin bu oyunu manipüle ettiklerine inanan biri neden maça gitsin ya da maç izlesin? Ve dahası, oyunun rakamsal büyüklüğü yanında kazançları belli olan hakemler bunu ne uğruna yapar? Kaldı ki hakemler futbolun tüm bileşenleri düşünüldüğünde en eğitilmiş grubu oluşturuyorlar. En azından bu durum bile bir parça hüsnüniyeti hak etmiyor mu?”

Bu tartışmanın derininde yatan daha büyük problem ise insanı insandan şüphe

duyar hâle getiren, kimsenin kimseye güvenmediği, güvenmemesi gerektiği bir hayatı vaaz ediyor oluşu. İşte kolektif yaşama arzusunun başının belası tam da burası!..

TRTakademi: *Yine aynı bağlamda devam edersek “VAR sistemi varoluşsal bir sorundur.” diyorsunuz. Bunu biraz açar mısınız?*

Cem Dizdar: Bir önceki yanıtta devam edersem... Sorun gitgide “insan sorunu”na dönüşüyor. Yapay zekâ kendisini var eden insan zekâsına hem de hiç gerek olmayan bir alanda, futbolda, galebe çalıyor. Oysa oyunda verilecek herhangi bir karar, –konumuz futbol olduğundan faul, aut, korner, gol vb.– hakemin, taraftarın, kameranın, televizyon karşısındaki birinin bakış açısının göreliliğinin konusudur. Futboldaki herhangi bir temas için sayısız yorumdan öte daha mantıklı ne olabilir ki? “Algı, hisler aracılığıyla hissedilebilir şeylerle doğrudan temas kurmaktır.” diye yaklaşır konuya Mathias Roux. Ve devam eder, “Herkes aynı şeyle birbirinden farklı bir temas kurduğu için aynı olgu farklı algılara sebep olur.” Konu bu kadar sade, bu kadar basit. Yani tamamen insana ait ve insanlar arası mutabakatla çözülebilecek “problem olmayan problem” için optik aracıya ihtiyaç duyulması!.. Ve bunu uygulayabilmek için de yine insana duyulan muhtaçlık!..

VAR benzeri sistemlerin yarattığı kafa karışıklığı ve buna bağlı gerçeğin çarpıtılma hâli, insanın yakın gelecekteki en büyük sıkıntısı olacak.

İnsan birçok şey olduğu gibi aynı zamanda ve hatta öncelikle “toplumsal varlık”tır. Gerek kendi gerekse toplumla kurduğu bağın aracıdır. Konuşma dili, beden dili, duygusal dil vd... Dil yakınlıktır. Yaklaşma arzusudur. Bir araya gelme isteğini tamamlar. Dil toplamında, haydi biraz abartalım, “kucaklaşmadır.”

VAR benzeri sistemler ise en yakın olman gerekene, “kendi”ne uzaktan baktran düzenlerdir. İnsanı kendinden, insanı insandan uzağa atar. VAR insana esasen ihtiyacı olmadığı yeni bir dil hediye ediyormuş gibi sunuluyor. İddiası da özetle, mesafeyi kısaltıp zamanı daraltarak yaşamda daha kullanışlı alanlar açmak olarak tarif ediliyor. Ancak o, konuşturamaz, hissettirmez sadece izletir. Ve izlettiği şey insanın gerçekte yapmış olduğu değil, yapılmış olanın eğilip, bükülüp çeşitli planlara bölünen görüntüsünden ibarettir. Yani, insanın dili değil, algoritma ve optiğin dilidir. “Organik” değil “üretilmiş”tir. Oyun ve insan için ihtiyaç değildir. Tersine oyun ve insan VAR için ihtiyaçtır. Çünkü insan, VAR olmadan oynar ama insansız VAR?..

Buradan bakınca VAR, insanları aslında yaşanmamış bir şeyin doğruluğuna, edebildiği kadar ikna etmeye çalışıyor. Çünkü, birçok insanın gördüğünü sandığı şey için hakem pek de onların gördüklerine uygun düşmeyen bir karara varabiliyor.

Ya da tam tersi, hakem birçok insanın gördüğü dışında bir şey görüyor! Ve herkes aynı şeyi gördüğünü iddia ediyor, gördüğünü sanıyor. Tuhaf değil mi?

Sorunun düğüm olduğu yer tam da burası. Ortaklaşırıcılık iddiasındaki dil, keskin bir ayrıma hatta bu ayrım üzerinden çatışmaya yol açabiliyor.

Çünkü VAR “oyun”u değil, “skor”u korumaya odaklı. Varoluşsal sorun dediğim de bu. İndirgemeci bir düzenleme olan VAR esastan, insandan uzakta bir yerlerde iş görüyor. Oyunla ilgileniyormuş gibi yapıyor ama odağı sadece sonuç. Başa dönelim... “Mesafeyi kısaltıp zamanı daraltma” üzere işe koyulan sistem, insana ait olana ilgi duymuyor. Onun ilgisi, insanın görüş alanına odaklı. Meselesi futbol değil, gerçekten göstermek istediğinin peşinde!.. Yani “görüntü egemenliği”nin. İnsanın oyunla ve dolayısıyla varoluşuyla kurduğu sakatlanmış ilişki diyebiliriz bu duruma... Ve dahası...

VAR türü optik sistemler televizyonun ekonomik verimlilik için ihtiyaç duyduğu bir hâl de aynı zamanda... Ama önce kafa karışıklığı ve gerçeği çarpıtma konusuna açıklık getirmeye çalışalım...

Bilindiği gibi oyun insandan önce vardır! Futbol da her şeyin önünde, bir oyundur ve değeri buradadır. Futbolu skor/sonuç basitliğine indirgeyen tutumlar, onu içeriğinden kopararak geliştirici, öğretici yanını silikleştirip bir “kazanç kapısı” yapmaya gayret eder. Kazanç da malum, birilerinin kaybetmesiyle mümkündür. Oysa oyun herkese kazandırmayı hedefler. Çünkü “insan oynar, oynayan kazanır.”

Oyunun sonuca indirgenmesi onu başsız ve ortasız bırakır. Bu nedenle çoğunun gözünde beceri seviyesinin yükseltilmesi için hazırlık aşamasında çekilen zahmetler, coğrafi etki, insan yetersizliği, acemilik, beyindeki karar verme merkezinin oyuncuya ettiği oyunlar gibi anlaşılır, nedenler hükmünü yitirir. Artık temel önerme, “Benim için kazanacaksın. Kaybedersen yok ol”a dönüşmüştür. “Kazanacaksın, çünkü başkası aleyhine buna ihtiyacım var.” “Kazanacaksın, çünkü bu maç üzerine bahis oynadım.” “Kazanacaksın, çünkü para verip maça geldim.” “Kazanacaksın çünkü decoder için onca para saydım.”

Dikkat edilirse karikatürize edilen tüm önermelerin odağı “oynama” değil “izleme”dir. “İnsan oynar”dan “insan izler”e dönüştürülen bir varoluş metamorfozu! İzledikçe ve sonuç elde ettikçe var olduğuna ikna edilmiş bir bireyle karşı karşıyayız. VAR’ın ikna ediciliğinin gücü tüm bu negatif değişimin üzerine temellenir. Biraz abartmaya izin varsa futbolun cenaze merasimi başlamıştır.

VAR’ın adalet hükmü kuracağı yanılısamı ise bir başka garabettir. Futbol, para koyanların yetenek ve özel oyuncu satın alarak sonucu en baştan kurdukları bir

oyuna dönüşürken bu “adalet” iyimserliği, dünyaya gözünü yummuş safdil yığınlar yaratır. Örneğin, Şampiyonlar Ligi’ni kimin kazanacağı bilinemezse bile çeyrek finalde ağırlıklı olarak hangi takımların kümeleneyeceğini futbolla ilgili çocuklar dahi tahmin edebilir. Bu da futbolun güçlü ideolojik etkisinin en önemli göstergesidir! Yani çırılçıplak ortada duranı gözden kaybeder...

Gelelim televizyonun VAR’a duyduğu ihtiyaca...

Bilindiği gibi maliyeti çok yüksek bir teknolojik ürün televizyon. Hem kendini yeniden üretilip gelişmek hem rakip kanallarla rekabet etmek hem kârlılığı maksimize etmek için sürekli para kazanmak zorunda. En büyük gelir kapısı da malum, reklam toplamak. Saniyesini rakiplerinden daha pahalıya satmasının yolu ise izlenecek kıymetli yayınlarının olması (içerik) ve bu yayın süresinin uzunluğundan geçer. Bir futbol maçının tamamlanma süresi uzatmalar dâhil üç aşığı beş yukarı bellidir ve televizyon için önemli bir reklam yerleştirme handikabı olarak bu oyunda yaz aylarındaki su molaları dışında mola yoktur. Örneğin, basketbol maçlarında takım molaları dışında bir de “televizyon molası” icat edilmiştir. Düşünün, gizlemeye dahi gerek duyulmamış. Adı bile çok şey anlatıyor: “televizyon molası”.

Çünkü televizyona daha çok reklam girmek için “zaman” gerek. İşte VAR’ da futbolda bu molayı sağlayan nitelikli bir uygulama. Diyelim ki kanal o zamana reklam bulamadı. Hiç dert değil! Hakem ve futbolcu formalarıyla stadyumdaki reklam panoları pozisyon tekrarlarında ve de yavaşlatılmış çekimlerde defalarca ekrana verilir. Böylece markaların ya da reklam duyurularının yerleştirileceği o mecralar gitgide kıymetlenir. Bir de bu yarışmaların Dünya Kupası, Avrupa Şampiyonası, Şampiyonlar Ligi benzeri kallavi turnuvalar olduğunu ve televizyon karşısındaki kalabalığı düşünelim!.. Yetmez, yayının sık sık yavaşlatılmış tekrarlarını da düşünelim!..

Sanırım VAR konusu bir başka cepheden, kazanç cephesinden de anlaşılır hâle gelmiştir.

TRTakademi: *Son olarak oyun ve spor kavramlarına getirdiğiniz tanımları ve bu çerçevede e-spor hakkındaki görüşlerinizi merak ediyoruz. Basit bir ifadeyle e-spor spor mudur? Spor kanalları e-spor müsabakalarını yayınlamalı mıdır?*

Cem Dizdar: Bu sorunun yanıtı benim açımdan gayet sarıh... Burada da tıpkı “sosyal medya”da olduğu gibi bir dil tuzağıyla karşı karşıyayız. Medya zaten “sosyal” bir belirlemedir. Hâliyle “asosyal” olma niteliği taşıyamayan bir durumun özellikle “sosyal” olarak adlandırılması tuhaf bir kabullenme değil midir?

E-spor da böyle... Evet, bir oyundur ancak spor değildir. Çünkü, sınırlı ve belirli bedensel faaliyet içerir. Orada da temel motivasyon “izleyen insan”ı yakalamak.

Bunun üzerinden de “oynayan” değil “teknolojiyle oynayan insan”a ulaşmak.

Uzun bir tartışma olmasa bu bağlamda VAR’ı da yeniden konu edinebiliriz, lakin konu dallanıp budaklanır. Aslında düşününce, VAR benzeri uygulamaların e-spor piyasasının oluşturucu aktörlerinden biri olduğunu da gözleriz pekâlâ.

Yayın meselesine gelince... İzlenir her şey televizyonun konusudur. Spor yayını odaklı televizyon kanallarının yöneticileri için de sanırım zor bir ayrım olacak bu konu. Ben televizyonu “doğrudan eğitim aracı” görmediğim için yayımlanmasını kendi açımdan sorunlu bulmam.